

a c t u a l i t a t e a

Mircea Mihăies

CONTRAFORT

DIN PUNCT de vedere filosofic, doliul reprezintă o formă de cunoaștere a limitelor vieții. A fi în doliu înseamnă a fi pe prag, a face echilibristică între neant și existență, între acea *totalitate* și acel *infini* în revoltă teoretizate de Jankélévitch. „Încercarea morții celuilalt“, susține Ricœur, „e pândită de inautenticitate: mărturisirea secretă că moartea care ne-a răpit ființa cea mai dragă ne-a cruțat de fapt pe noi deschide calea unei strategii a evitării, de la care așteptăm să ne cruțe totodată de momentul adevărului în confruntarea cu propria noastră moarte.“ (Ricœur). Deosebiri de limbaj și de perspectivă sunt frapante: câtă diferență între omul tribal și cel modern în raport cu moartea și doliul! Primul nu discrimina între rudă și membrul obișnuit al tribului, pe câtă vreme posesorul identității moderne instituie un zid ferm între simplii „concetățeni“ și „ființa cea mai dragă“.

Doliul în lumea modernă se relevă a fi o chestiune a vieții private, pe când în timpurile vechi era o chestiune a comunității. Doliul atrage, azi, atenția asupra unei pierderi. Doliul societăților tradiționale încerca să creeze senzația continuității, a recuperării prin suferința a celui dispărut. Deși de-a lungul vremii s-a diluat, noțiunea de doliu s-a radicalizat în semnificațiile ei legate de identitatea umană: ea pare să se fi ascuns în interstițiile ființei în suferință, după ce va fi părăsit spațiul public. „Înmormântarea privată“, „păstrarea secretului suferinței“, „respectul pentru cei loviți de soartă“ sunt formule ale remobilizării: ne îndepărtăm vertiginos de cel dispărut pentru a ne concentra pe suferința anticipată a propriei extincții.

Nu e doar o chestiune a psihanalizei, e chiar unul din punctele nodale ale civilizației noastre. Ceea ce părea se să articuleze într-o triadă, *melancolie-pierdere-doliu*, se relevă tot mai mult drept o goană pentru recuperarea *ființei de după suferință*. Pierderea e un reproș adus Divinității care ne-a diminuat sinele, făcând din noi niște entități fragile: „Cât despre pierdere, despărțirea ca ruptură a comunicării – mortul care nu mai răspunde – constituie o adevărată amputare a sinelui, întrucât raportul cu cel dispărut face parte integrantă din identitatea proprie. Pierderea celuilalt este oarecum pierdere de sine și constituie, în această calitate, o etapă pe drumul «depășirii». [...] La sfârșitul mișcării de interiorizare a obiectului dragostei, pierdut pe vecie, se profilează împăcarea cu pierderea în care constă tocmai travaliul doliului.“ (Ricœur).

Această perspectivă face ravagii mai ales la ființele dominate de un narcisism accentuat: artiștii, scriitorii, ideologii. În asepticalul său *Journal de deuil* (Éditions du Seuil/Imec, 2009) Roland Barthes ilustrează marea temă a doliului ca formă de autocentrare paroxistică: nu aflăm prea multe lucruri despre mama dispărută, dar aflăm aproape totul despre trăirile îndoliatului. Cei doi ani de suferință consemnați în *Jurnal* înfățișează repertoriul perfect controlat literar al unei minți obișnuite să despice firul în patru. Chiar din debut, adică a doua zi după moartea mamei, Barthes găsește de cuviință să se stabilească o polaritate: „Prima noapte a nunții. Dar prima noapte de doliu?“ Apăsător, deosebit de indecent, ca multe din paginile confesive ale autorului, notațiile gravitează mai degrabă în jurul identității proprii (intelectuale, sexuale) decât al temei enunțate. Fals socratic,

Barthes nu ne ajută să pătrundem cu adevărat în mecanismele psihologice ale doliului, deoarece pariul său n-a trecut bariera dublă a egoismului și a tentației literaturizării.

Pe cine a iubit Roland Barthes?

Barthes își afirmă poziția fixând cadrul raporturilor sale cu celălalt sex: „– Nu ai cunoscut corpul Femeii! – Am cunoscut corpul mamei mele bolnave, apoi muribunde!“

Lăsând de-o parte nuanța involuntar morbidă, să constatăm că Barthes percepe *travaliul de doliu* în termeni aproape exclusiv materiali. Pe de o parte, problemele casnice („Imediat după moartea cuiva, construcția înnebunită a viitorului [schimbarea mobilierului etc.]: viitoromanie.“), pe de alta, speranța că rândurile pe care le scrie își vor găsi o întrebuintare practică! „Cine știe? O fi existând în aceste note puțin aur?“ În ciuda dependenței totale de mamă, frecvent afirmată, nu durerea e sentimentul primordial, ci iritarea. Scrisul lui Barthes frizează cinismul tocmai prin precizia și adâncimea analizei, prin capacitatea, în mijlocul durerii, de a divaga savant despre îndatoriri și concepte. Mama moartă încă nu e îngropată, iar Barthes găsește resurse pentru a face subtile disocieri pe tema care, cum spune, îl *irita*: „Nu, doliul (depresiunea) e altceva decât o boală. De ce ar trebui să mă vindec? Pentru a găsi ce stare, ce viață? Dacă e vorba de-un travaliu, cel care se va naște nu va fi o ființă *plată*, ci o ființă *morală*, un subiect al *valorii* – și nu al integrării.“

Procesul mental esențial în scrierea lui Barthes este unul de violență eliminare a imaginii, amintirii și prezenței mamei din mintea fiului îndoliat. Simțurile refuză să asculte comenzile creierului, iar timpul prezent îi pare o imposibilitate, într-atât s-au șters din memorie semnele care-o evocă: „Lucru bizar, vocea ei, pe care o cunoșteam atât de bine, despre care se spune că este însuși grăuntele amintirii («draga inflexiune...»), n-o aud. Ca un fel de surditate localizată...“ Deși notele continuă mai vechea aserțiune privind atașamentul ombilical față de cea care i-a dat viața, *intelectualul* Barthes nu dă prea multe șanse vocii fiului. Cu un fel de uimire confuză, observă că viața lui n-a fost chiar atât de dominată de mamă pe cât i se păruse – „dacă ar fi fost așa, n-aș fi scris o *operă*“. Stupefiant, într-adevăr. Mai mult: „Dorințele pe care le-am avut înaintea morții (în timpul bolii ei) nu se mai pot împlini, pentru că asta ar însemna că moartea sa îmi permite să le împlinesc – că moartea ei ar putea fi într-un sens eliberatoare în raport cu dorințele mele. Dar moartea ei m-a schimbat, nu mai doresc ceea ce doream. Trebuie să aștept – presupunând că se va produce – formarea unei noi dorințe, o dorință de după moartea ei.“

Subtextul acestor rânduri e suficient de transparent pentru a nu elabora prea mult pe tema *dorințelor* barthesiene. Ca în manualul de psihanaliză, el încearcă să folosească moartea ființei dragi pentru a-și rezolva spaimile de moarte: „... fie ca această moarte să nu mă distrugă complet, vreau să spun în mod clar că vreau să trăiesc în disperare, la nebunie, și că prin urmare teama de propria mea moarte e prezentă, n-a fost mișcată nici cu un milimetru.“ Scindarea personalității e evidentă: „O parte din mine veghează în disperare; și *simultan* o altă parte se agită pentru a-mi rezolva mental afacerile cele mai inutile. Resimt asta ca pe o *boală*.“

Momentele „albe“, de „insensibilitate“, „distragere“ sunt atât de frecvente încât constituie o formă de existență a îndoliatului suficient de atipică pentru a produce derută. Îl frapează lipsa de profunzime a doliului, perceput ca un fel de construcție *in placi*,

exterior și străin față de gândurile centrate mai ales pe frumusețea sau urâtenia oamenilor văzuți pe stradă. Barthes are, de altfel, revelația că doliul său va fi „haotic“: adică lipsit de reguli, de rigoare și profunzime. „Recomandarea lejerității în doliu“ devine aproape o regulă a celor doi ani în care notează întâmplările prelungitelor suferințe livrești. (O mare parte din trările transcrise sunt simple identificări cu paginile despre suferință și moarte ale lui Proust.) Printr-un îndemânatic paradox (una din armele mânuite cu dexteritate), ajunge la concluzia că, de-acum, „și pentru totdeauna sunt eu însumi propria mea mamă.“

Mai atent la definirea trăirilor decât la respectarea vreunei ceremonii, Barthes se proiectează în zona conceptelor care i-au dominat aproape întregul scris. Nu e o exagerare să vezi chiar în aceste însemnări o formă de *discurs (auto)îndrăgostit*, de joacă erotică mai mult sau mai puțin iresponsabilă: „Doliul meu este acela al relației iubitoare și nu cel al unei organizări a vieții. El îmi vine prin cuvintele (de dragoste) ivite din capul meu...“ Scriitorul e însă suficient de lucid pentru a se recunoaște pradă a rețelei de sentimente care l-au dominat întreaga viață: „Jenat și aproape culpabilizat pentru că uneori cred că doliul meu se reduce la o emotivitate.“ De fapt, el descrie o stare care nu e doar a lui, ci a unei întregi civilizații: trăim vremuri în care moartea nu mai e un *eveniment*, ci o *durată*, o ieșire din spațiul guvernat de dialectica sacralului și a profanului.

Doliul lui Barthes e unul aproape exclusiv intelectual. Autorul stabilește reguli și propune coduri comportamentale cu o perfectă detașare, ca și cum ființa sa profundă nu ar fi implicată deloc: „Să nu-ți *manifesti* doliul (sau cel puțin să fii indiferent la asta), ci să *impui* dreptul *public* la relația iubitoare pe care el îl implică.“ E o intruziune a tehnicilor ideologice în cele mai ascunse pliuri ale sentimentului uman. Din acest motiv, confesiunile lui Barthes nu sunt decât fișe clinice în care recunoști perfectă emasculare a intelectualului incapabil să vadă altfel decât prin oglinzile deformatoare ale propriilor obsesii – ideologice ori sexuale, ori ale amândurora, îngemănate.

Firește că volumul lui Barthes conține și multe lucruri inteligente, multe formulări memorabile („Doliul: disconfort, situație *fără șantaj posibil*.“; „Doliul: am învățat că e imuabil și sporadic; *nu se uzează* pentru că nu este continuu“; „Când se ivește suferința, doliul abordează regimul său de croazieră.“) Adeseori, intensitatea exprimării atinge cote cioraniene: „Idea că moartea ar fi un somn. Dar ar fi îngrozitor să trebuiască să visezi la nesfârșit.“; „– Curajul discreției. – Are curajul să nu fie curajos.“; „Văd rândunicile zburând în seara de vară. Îmi spun – gândindu-mă cu disperare la mama – ce barbarie să nu crezi în suflete – în nemurirea sufletelor! Ce adevăr imbecil mai e și materialismul!“ Cu toate acestea, Barthes nu ne ajută să pătrundem cu adevărat în mecanismele psihologice ale doliului, deoarece pariul său n-a trecut bariera dublă a egoismului și a tentației literaturizării.

O vor face, cu excesele insuportabile, psihanalizării. Tot ce aflăm din textul lui e că singura ființă pe care a iubit-o necondiționat, fanatic, ideologic, a fost el însuși. ■